

<https://doi.org/10.23939/shv2022.02.060>

ЧУТТЯ, ДОСВІД І МЕТАФІЗИКА¹

(Огляд монографії: Papineau, D. (2021). *Metaphysics of Sensory Experience*. Oxford: Oxford University Press. 163 p.)

Яна Лучик

Національний університет “Львівська політехніка”

ORCID ID: 0000-0003-2515-4498

yana.luchyk.pz.2020@lpnu.ua

(Отримано: 14.05.2022. Прийнято: 10.08.2022)

© Лучик Я., 2022

Розглянуто зміст монографії британського науковця й філософа, професора Лондонського королівського коледжу та університету Нью-Йорка, колишнього викладача Кембриджського університету Д. Папіно. Автор аналізує теорії чуттєвого сприйняття і досвіду, пояснює переваги та недоліки кожної з них, зокрема теорій наївного реалізму і репрезентаціоналізму. Розглядаючи ці теорії, він шукає відповідь на питання про метафізичну природу властивостей свідомості та пропонує власну метафізику чуттєвих даних і досвіду, яка б вирішувала проблеми, сформульовані попередниками, наприклад проблема “широкого змісту” та проблема часу, та наводить аргументи для підтвердження власної позиції, яку він називає “теорією якостей”.

Ключові слова: Девід Папіно, чуттєва свідомість, інтенціональність, сприйняття, феноменологія, уявлення, чуттєвий досвід.

SENSES, EXPERIENCE AND METAPHYSICS

(Overview of: Papineau, D. (2021). *Metaphysics of Sensory Experience*.

Oxford: Oxford University Press. 163 p.)

Yana Luchyk

Lviv Polytechnic National University

ORCID ID: 0000-0003-2515-4498

yana.luchyk.pz.2020@lpnu.ua

(Received: 14.05.2022. Accepted: 10.08.2022)

The work of David Papineau, the British scientist and philosopher, professor of the King's College of London and the University of New York, former teacher of the University of Cambridge, is considered. The author analyzes the theories of sensory perception and experience, explains the advantages and disadvantages of each of them, in particular the theory of naive realism and representationalism. Considering these theories, he seeks an answer to the question about the metaphysical nature of the properties of consciousness and proposes his own metaphysics of sensory data and experience, which would solve the problems formulated by his predecessors, such as the problem of “broad content” and the problem of time, and gives arguments to confirm his own position, which he calls the “qualitative view”.

Key words: David Papineau, sensory consciousness, intentionality, perception, phenomenology, representation, sensory experience.

Метафізичні проблеми є одними з найдавніших та найобговорюваніших проблем у філософії. У

метафізиці як науці про надчуттєве неодноразово ставилися питання про методи пізнання буття та його початок, про співвідношення досвіду і буття, чуттєвого сприйняття і “сприйняття надчуттєвого”. Однозначної відповіді на ці питання немає. Відтак, через велику

¹ Огляд праці Д. Папіно здійснений під керівництвом д-ра філос. наук, доц. І. Карівця.

кількість дискусій про пізнання надчуттєвого, у ХХ ст. Е. Мур (1873–1958) вводить поняття “чуттєві дані” (sense-data), маючи на увазі властивості фізичних речей, а саме: колір, форму, матеріал та інші якості, які ми безпосередньо сприймаємо. Це окреслення було очікуваним, адже ще І. Кант виокремлював три основні здатності пізнання: чуттєве споглядання, розсуд та розум. І хоча він був прихильником саме пізнання за допомогою розсуду, вважаючи, що характеристики загального та необхідного пізнання визначаються ментальними структурами, згідно із законами, які притаманні самій людській свідомості, проте він також виділяв чуттєвість як необхідну умову набуття досвіду й знання. Навіть на сьогодні багато філософів досліджують чуттєвий досвід, оскільки вони вважають, що його аналіз має вирішальне значення для філософського розуміння знання, причин віри, а також нашої спроможності мати знання про речі зовнішнього світу. І саме через це з’являються цілком слушні запитання про зміст, структуру та складові чуттєвого досвіду, а також про його епістемологічний статус.

На ці питання намагався відповісти вже не один філософ. У своїй праці Д. Папіно (1947 р. н.) детально розглянув дві теорії чуттєвого досвіду, а саме: наївний реалізм та репрезентаціоналізм. Відтак відомий в англomовному світі філософ зосередив увагу на перевагах та недоліках кожної з них й аргументував свою альтернативну позицію “якісного погляду” (qualitative view).

Варто зазначити, що в академічному світі на працю Д. Папіно звернули увагу, бо вона “добре структурована і, насамперед, містить серйозні аргументи й тези” [Pereira, Filho 2022: 268]. Справді, праця має чітку структуру і складається зі вступу та чотирьох розділів.

Якщо структура праці не викликає питань, то її зміст – навпаки, і виникає також бажання дискутувати з автором; навіть у згаданій рецензії доводиться, що позиція Д. Папіно з практичного погляду не завжди виправдана.

З точки зору британського філософа, термін “чуттєвість” означає щось таке, що аж ніяк не можна узагальнювати. Автор наполягає, що усвідомлення чуттєвих даних – це одне, а уявлення 38 про них – це щось інше. Автор наголошує на “випадковій ролі” репрезентаційного змісту фізичних властивостей, адже люди мають різний чуттєвий досвід про одну й ту саму річ. Вже у “Вступі” автор зазначає: “На мою думку, властивості [об’єктів], які чуттєво усвідомлюються, є внутрішніми квалітативними властивостями людей” [Papineau 2021: 1] 39. То що, це внутрішньо-суб’єктивне усвідомлення властивостей

об’єктів є відносним, тобто залежним від сенсорного апарату людини? Нібито так, проте основне питання, на яке автор шукає відповідь у своїй праці, таке: “Яка метафізична природа доступних для нас усвідомлюваних властивостей об’єктів, коли ми маємо про них чуттєвий досвід?” [р.1].

Щоб відповісти на це питання, автор у першому розділі “розчищає ґрунт” для побудови власної концепції метафізики чуттєвого досвіду (сприйняття). Перш ніж перейти до критики наївного реалізму та репрезентаціоналізму, автор у підрозділах 1.1–1.3 першого розділу “Розчищаючи ґрунт” (“Clearing the ground”) окреслює межі свого дослідження, наголосуючи на відмінності між чуттєвістю і сприйняттям (1.1), між чуттєвістю і пізнанням (1.2) та між властивостями і досвідом (1.3), адже комусь ці поняття можуть здаватись тотожними. Крім цього, у цих підрозділах автор ставить питання про свідоме і несвідоме сприйняття, вказуючи, що він розглядатиме лише свідомий (чуттєвий) досвід.

Далі автор розглядає поняття “чуттєві властивості” наївного реалізму, зазначаючи, що такі властивості є реляційними, тобто властивостями відношення між сприйняттям і фактом, та на прикладі жовтої кульки пояснює як саме ця теорія діє (1.4–1.8). І на цьому ж прикладі демонструє, чому ця теорія недосконала. Наївні реалісти заперечують можливість сприйняття предметів, які існують тільки в нашій уяві або є галюцинаціями, мареннями тощо. Проте вони допускають, що суб’єкти не завжди зможуть внутрішньо розрізнити фізичний (реальний) об’єкт від уявного об’єкта чи галюцинації. Головне заперечення наївного реалізму полягає у тому, що немає сенсу відокремлювати таким чином свідомі властивості від інтроспективних сил [р. 17]. І тут автор згадує про “свідомі стани” [р. 20], до яких згодом він знову повернеться у другому і четвертому розділах (див. підрозділи 2.5, 4.2, 4.7). У цьому випадку Д. Папіно зазначає, що хоч і загальні поняття допускають, що людина може не цілком усвідомлювати стани, в яких перебуває, але наївний реалізм повністю розрізняє ці випадки, тому ця теорія є неперспективною.

Наступною проблемою для теорії наївного реалізму було поняття часу. Автор наводить приклади, коли людина отримує досвід від тих подій, що відбулися в минулому. Ця теорія заперечує поняття такого досвіду, адже, по-перше, події відбулися до того, як ми були в змозі сприймати їх; по-друге, такі знання вже не будуть свідомим станом, бо він конститутивно включає елементи, які лежать за межами його тимчасової тривалості. І, нарешті, ще одним сумнівним твердженням наївного реалізму є опис фе-

номенальних подібностей. Зазначена теорія вважає, що однакове відношення до різних фактів може означати подібність самих фактів, але це не так, бо А. Паутц довів протилежне [Pautz 2021].

Від теорії, яка заперечує факт отримання досвіду від ілюзій та галюцинацій, автор логічно звертається до теорії, яка отожднює сприйняті людиною властивості об'єктів із репрезентативними властивостями тих же об'єктів, тобто йдеться про репрезентаціоналізм. Цю позицію підтримують натуралісти та феноменальні інтенціоналісти. Перші хочуть пояснити чуттєву свідомість, послуговуючись терміном чуттєвої репрезентації, а других приваблює ідея пояснення чуттєвої репрезентації за допомогою терміна чуттєвої свідомості. По суті, ці два підходи протилежні, але вони не завжди чітко розрізняються.

Другий розділ “Проти репрезентаціоналізму” (“Against Representstionalizm”) розпочинається критикою різних типів репрезентаціоналізму. Автор доводить, що натуралістичний репрезентаціоналізм є неправдоподібним, критично розглядаючи основну тезу філософів цього напрямку, що усвідомлювані людиною властивості об'єктів є репрезентативними сенсорними властивостями.

Натуралісти мають на меті пояснити “прозорість” чуттєвого досвіду, яку підтримують усі натуралістичні теорії репрезентації. Іншими словами, натуралісти вважають, що будь-яким розумним істотам вдається уявляти світ за допомогою внутрішніх станів, які означають інші стани речей. Тобто, стан мозку породжує якісь фізичні дії, керуючись лише репрезентативним змістом речей та попереднім досвідом. Д. Папіно наводить такий приклад: “...зображення жовтого м'яча може поєднуватися з бажанням забити гол, щоб створити намір ударити м'яч а, отже, рух тіла” [р. 46]. Проте, зосередившись на засобах репрезентації, вони відкинули обговорення природи самого уявлення. На щастя, зрозумівши, що без першого немає і другого, натуралісти повернулись до самого визначення репрезентації. Філософи почали стверджувати, що свідомі відчуття кореляційно залежать від репрезентаційного змісту. Таке формулювання одразу ж поставилось під сумнів, адже тоді свідомість і досвід обмежуються зовнішніми факторами та строго типізуються. Саме тоді виникла проблема “багатого змісту” (rich content) репрезентаціоналізму. “Багатий зміст” є передбачуваним наслідком натуралістичного підходу до репрезентації, і питання, які виникли до нього, тісно пов'язані з проблемами репрезентаційних теорій чуттєвого досвіду. Натуралістично зорієнтовані філософи намагалися обійти цю проблему, вважаючи що чуттєвий досвід може бути “змістовно бідним”, який не включає досвідчування конкретних

об'єктів, природних видів або соціально опосередкованих видів. Це наближало їх до створення поняття “оперування інтуїцією” (trading of intuition) [pp. 52–53]. Згідно із цим поняттям, все, що нам потрібно для збереження репрезентаціоналізму, – це інтуїтивно прийнятний опис конкретного чуттєвого змісту. Звичайно, проблема не зникла із запровадженням цього поняття, тому натуралісти вирішили відмовитись від недоведених теорій, повернувшись до базових тез, і продовжили розвивати вже згадану вище тему “прозорості”. “Прозорість” чуттєвого досвіду тісно пов'язана з *кваліа*. Поняття “прозорість” є викликом для погляду, згідно з яким чуттєвий досвід містить деякі *квалії*, окрім чуттєвих даних про фізичні властивості об'єктів. А терміном “qualia” зазвичай вважають внутрішні, якісні, невідносні елементи свідомого чуттєвого досвіду [Block 2003]. Тому ці якості можуть існувати як частина прозорості, але не навпаки.

Прозорість свідомого чуттєвого досвіду полягає у тому, що людина зосереджується на фізичних властивостях об'єкта, які є доступними для її (чуттєвого) сприйняття. І тоді, коли вона намагається звернути увагу на властивості свого свідомого чуттєвого досвіду, їй вдається лише зосередитися на цих властивостях. На перший погляд, це означає, що самі чуттєві переживання не мають жодних інтроспективних властивостей, крім фізичних властивостей, якими володіють спостережувані людиною об'єкти. Проте, якби свідомий тип чуттєвих переживань впливав із фізичних властивостей об'єктів, які вони містять, то ми б очікували, що існує відповідність між чуттєвим досвідом та об'єктними фізичними властивостями, але так не є. Тому Д. Папіно відкидає кореляціонізм. Натуралісти так і не довели, що саме їх уявлення про репрезентаціоналізм є конструктивними.

У чому полягає різниця між натуралістами та феноменальними інтенціоналістами? У тому, що останнім заборонено вводити кореляцію чуттєвого свідомого досвіду з об'єктними фізичними властивостями, тобто між ними немає зв'язку: “На їхню думку, досвід має свій репрезентативний зміст лише тому, що він є внутрішньо феноменальним і не залежить від зовнішнього світу” [р. 74].

Отож, ні натуралісти-репрезенталісти, ні феноменальні інтенціоналісти не мають жодного хорошого пояснення того, чому свідомий чуттєвий досвід та його зміст повинні бути метафізично пов'язані.

У двох останніх розділах “Структура досвіду” та “Інтроспекція, адвербіалізм і багатий зміст” Д. Папіно аргументує власний погляд на природу свідомого чуттєвого досвіду. До прикладу, однією з проблем було, що феноменальність і зміст репрезентації повинні бути метафізично переплетені. Ті ж репрезен-

таціоналісти обов'язково повинні були б вирішити цю проблему. Д. Папіно як прихильник якісного погляду вважає це відношення випадковим, а не обов'язковим. Він стверджує, що свідомі сенсорні властивості є внутрішніми властивостями суб'єктів і не мають істотного зв'язку з чимось за межами цих суб'єктів, а також, що ці властивості зазвичай набувають репрезентативного змісту завдяки їх випадковим натуралістичним співвідношенням із умовами навколишнього середовища.

Ще одна проблема – це “широкий зміст”² чуттєвого свідомого досвіду [р. 52–53]. Якісний погляд автора вимагає, щоб репрезентативний зміст фіксувався випадковими обставинами середовища, тому “широта чуттєвого змісту” – це саме те, що він передбачає. Щодо *якостей*, то Д. Папіно наводить приклади найбільших прихильників “широкого чуттєвого змісту”, а саме: Н. Блока та К. Пікока [Peacocke 1983]. Проте британський філософ заперечує, що будь-які усвідомлювані (чуттями) властивості об'єктів є репрезентативними, і наводить приклад адвербіалізму як частковий аргумент своєї теорії.

Також Д. Папіно розглядає функціоналізм, але він не має остаточної відповіді на питання, чи можна вважати функціональні властивості тотожними репрезентативним. Тому автор притримується думки, що чуттєво усвідомлювані фізичні властивості об'єктів (колір, запах, тактильні властивості) не є репрезентативними, але можуть у деяких випадках бути функціональними. Відтак Д. Папіно вважає функціоналізм вторинною теорією.

Крім цього, у цих розділах автор розглядає організацію чуттєвого досвіду, квазі-об'єкти та їхні

квазі-властивості, наводячи цікаві приклади зорового досвіду “червоних квадратів” та “сірих кіл” [р. 142].

Свою працю Д. Папіно завершує аналізом поняття “багатство чуттєвого змісту” [р. 145–152] й повторенням того, що він сказав про відмінність між чуттєвою свідомістю та чуттєвою репрезентацією, про випадковість репрезентативного змісту чуттєвих (зорових, слухових, нюхових, тактильних) станів. Але, до чого тут “метафізика чуттєвого досвіду”? Вона полягає у тому, що ми не можемо пояснити взаємодію чуттєвої свідомості та чуттєвих (внутрішніх) репрезентацій: вони, на думку Д. Папіно, є незалежними [р. 152]. Праця Д. Папіно змушує замислитись над тим, як влаштований чуттєвий досвід людини і як людина взагалі сприймає світ, як виникає чуттєвий досвід світу та який його зміст.

ЛІТЕРАТУРА/REFERENCES

- Block, N. (1990). Inverted Earth. In: J. Tomberlin (ed.). *Philosophical Perspectives*, 4. Action Theory and Philosophy of Mind, 53–79. <https://doi.org/10.2307/2214187>.
- Papineau, D. (2014). *Sensory Experience and Representational Properties*. New York, USA: Oxford University Press.
- Papineau, D. (2021). *The Metaphysics of Sensory Experience*. New York, USA: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198862390.001.0001>.
- Pautz, A. (2021). *Perception*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315771939>.
- Peacocke, C. (1983). *Sense and Content*. Oxford: Oxford University Press.
- Pereira, R. H., Filho, S. F. (2022). BOOK REVIEW: PAPINEAU, D. *The Metaphysics of Sensory Experience* (Oxford: Oxford University, 2021, 176 Pages). *Manuscript - Rev. Int. Fil. Campinas*, Vol. 45, n. 2, 267–276, Apr.-Jun. <https://doi.org/10.1590/0100-6045.2022.v45n2.sr>.

² Д. Папіно каже про два змісти чуттєвого свідомого досвіду: багатий і широкий.